

ALOM ÉS VALÓSÁG
KRÚDY GYULA PUBLICISZTIKÁJÁBAN

Önfeledten merült Krúdy a múltba, de olykor fenntartással fordult szembe saját álmovilágával. A *Vörös Postakocsi*-ban meg-megszakad vallomásainak áradása, és az álmodat idéző bűvölet szándékos megállítása küzdelmet sejtet. Rezeda Kázmér csodás álmokról szól, de Horváth Klára színésznő félbeszakítja: „a tejesasszony gyakran megtagadja a hitelt”. Nemcsak a révületből ébredés és a visszavágyás érződik az ilyen kényszerű szünetekben, hanem igény a teljes életre, írónia, mellyel az író saját álmait figyeli. A múlt álmodásában ott az örültség is, ezért lesz Bonifác Béla, a hírlapíró és költő szájalmas hegyi remetévé, míg Alvinci Eduard pompázatos nagy úr, hiszen az élet teljességét éli. *Szindbád* valósággá fokozza a visszarévedő emlékezést, hogy jobban behatoljon a múlt redőzetébe, ugyanakkor fonákjukra is fordítja az emlékeket, szinte taszítja őket: a régi kedves már hervadó asszony lett, és Szindbád a szomorú kontroll után gyorsan másfelé utazik. – Krúdy művei így kanyarognak a múlt barlangvasútjában, de zökkenve állnak meg a valóság peronjain.

Krúdynak az álmokkal való küzdelme publicisztikai írásaiban teljeseedik ki, s ezeknek novelláihoz és regényeihez való kapcsolatában válik feszítetté, olykor tragikussá. Szinte viaskodik a múlttal, az álmok, a „bomladirozások” képei-vel. Az emlékezés, az elmúlt idő volt „apja, császára, cimborája”, de publicisztikájában sokszor eleve elbocsátást kért a múlttól. Elárulják ezt a küzdelést már a formai jegyek is, melyek nála távolról sem következtek a műfaji adottság

természetéből: e cikkek jó részében mondanivalója elemi erővel, egyetlen sugárban csap fel. Egysége nem bomlik meg, nem szélesül vízfüggönnyé, amelynek párázatán emlékek és reminiszcenciák csillognak. Zárt kidolgozásban vonulnak fel a kor-kérdések: a Monarchia válsága, a nagy világégés, a forradalmak, a gazdasági megrázkódások, a kezdődő faszálódás. A háttérret nem engedi szélesülni, nehogy a célba irányított mondanivaló jelentőségét veszítse. Történik ugyan egy-egy utalás a múltra, de a szétszaladni induló íveket feltoluló erő fogja egybe. Ez a tartás és fojtott erő: ezek a külső jegyei Krúdy múlttal való viaskodásának.

Azért lehetett ködlovag, csak azért nézhetette hunyt szempillák mögül a világot, merülhetett el álmokban és ábrándokban, mert publicisztikájának reális darabjaiban megteremtette magának a biztosító ellensúlyt, az emberi jussot, hogy álmódó lehessen. Szüksége volt világos egyértelműséggel feltárni az elképesztő visszaéléseket, a lélekmérgezést, üzérkedést az egészséggel, fiatalsággal. Megkönnyebbülés is volt kilépni a víziókból, álmokból, s nyíltan küzdeni a korpusztító erői ellen. Élesen és kendőzetlenül lép fel a kartellek, a választási kalózkodások ellen, bemutatja a bethleni rendszer jogtiprását, a munkanélküliek, a pedagógusok, a hírlapírók nyomorát. Mintha az emlékező káprázatokból már elég lett volna. Maga mondja: „nehéz nem látni a jelenben élő embereket, nehezebb nem hallani meg a valóságos élet lármáját”. (*Magyar föld élete*, Magyarország 1916. – A kötetünkbe fel nem vett cikkek megjelenési helyét az utószóban külön megjelöljük.) Innét ered legfőbb forrása publicisztikája állandó áramlásának. Nem szerepjátzashól írt tehát újságcikkeket, s nemcsak a mindennapi megélhetésgondja miatt. Nem arról van szó, hogy az újságcikkei voltak a napi penzum, a regények és a novellák pedig a művészi alkotás, hogy egyik volt a hivatal, a másik pedig a szabad

szárnyalás. Hivatalból nem buzognak olyan gazdagon a megfigyelések, nem szól ily szenvedélyesen a hang. A szó alkimiájától való menekülésről sem beszélhetünk, mint Rimbaud-nál, aki szakított vízióival, szakított a költészettel. Krúdy újból és újból rálépett a publicisztika összekötő hidjára, amely a valóság partjaira vitte. Azokban az életszakaszokban, amikor a múlt képei különös erővel rajzoltak fel, mindig megjelent a reális élet felé nyúló egy-egy közéleti ciklus is. A *Vörös postakocsi* nyomában indulnak meg a *Pesti Levelek* (1914.) *Mit látott Vak Béla a szerelemben és bánatban* című, már-már dekadenciába hajló regényét (1921) követi *A pesti polgár naplója* (A Polgár 1924–1925). Az *Élet álom* című utolsó novelláskötetéhez csatlakozik annak ellentétes párdarabja: az *Alföldi Levelek* (1931–1933). Közírói munkássága – nem ritkán – így lesz Don Quijotte-i képeinek korrelációja.

A valóságélmény mélyülésével, publicisztikájának radikalizálódásával új ösvényekhez érkezik. 1931-ben a közíró mottója: „Jussom van arra, hogy a hazugságok országában kimondjam az igazságot.” (*Alföldi levelek.*) De szava pusztába kiáltott, ezért a reális témaválasztást, a hírlapi stílus világos célratörését: ezt a meddő fegyverzetet összegörbítette, kínban és álomban torzzá olvastotta, s ezekkel az iromba darabokkal látomást, jelbetűket írt *Etel király kincse* c. regényében (1931) Szabolcs vezérről és úri hadairól, akik hitevesztetten keresik a semmit: Attila kincseit, s abban a reménytelenségbe zuhannak, ahol nem várakozik rájuk már senki és semmi. Eddig különös alakjai közül zömmel a kisemberek voltak a társadalomkízüliek, a kocsisok, pincérek, Placok és Sztranzsnyk – most társadalmon kívülivé lett az úri társadalom.

Közéleti írásainak mindig megvan a végső hitele. Tolnai, Bródy, Thúry Zoltán, Móricz regényeikben, novelláikban

szóltak a korról, Tóth Árpád, Juhász Gyula szintén alkotásuk „fő” sodrában – verseikben. De Krúdyt a műfaji korlátok sohasem kötötték. Regényei nem regények, és novellái sem igazi novellák. Ha tehát az epikus Krúdy nem vagy alig szólt társadalmi élményeiről, ez fő megnyilatkozási formáinak értékét természetesen csökkenti, de nem jelentheti általános érvénnyel, hogy a korproblémák érintetlenül hagyták, vagy hogy nem érezte szükségét művészi ábrázolásuknak. Krúdy közléseinek alapformája az asszociatív kitárulkozás, ami éppúgy lehet regény, mint újságcikk. Van példa arra is, hogy regényeibe szötte be társadalmi ítéleteit. A gentry talán legerősebb elmarasztalását az *Őszi utazások a Vörös postakocsin*-ba illesztette. Az persze kétségtelen, hogy legtöbbször nem regényeiben és novelláiban járt el így. Kritikáit leginkább napilapokban mondta el, ami azonban nem az élmény gyengébb erejét, hanem a közlés alkalmas helyének megválasztását mutatja. Az újságcikk az események sodrában áll, és így általában közvetlenebbül hat. A korélményeket életműve épületének homlokzatáról leszórtotta ugyan, de nem állította házának rejtett zugába. Krúdy egyébként sem volt koncentráló, megfigyeléseit feltétlenül nagyobb alkotásokban gondosan sűrítő egyéniség, ellenkezőleg, tékozló, pazarló módon legmélyebb írásait is kallódságnak tette ki, s ez okból sem lehet elvitatni, hogy szétosztott publicisztikájában nagy élményeiről tett vallomást. Közéleti írásaiban hiányoznak az öngúny szinfortjai, ami azonban nem szegényít, hanem saját meggyőződéséről és levelei meggyőzni akarásáról tesz bizonyosságot. Nem változtat ezen, hogy szépprózája sokszor ellentétes irányú. Csak Adynak adatott meg, hogy újságcikkeinek hangja rokon a költészetével, Krúdynál sajátos visszhang a publicisztika, epikai műveivel való párbeszéd. Ezt a párbeszédet egész életében folytatta.

A tizenöt éves diák magyar tanárának már segédkezik a Nyíregyházi Hírlap szerkesztésében. Pár év múlva Debrecenben újságíró a Debreceni Ellenőrnél és a Debreceni Reggeli Újságnál, majd rövid idő múlva Nagyváradon a Szabadságnál. Innen egyenesen Pestre kerül – már 1896-ban –, ahol aztán a legkülönbözőbb napilapok és folyóiratok ontják cikkeit. Már a debreceni voluntőr úgy foglalkozik az újságírás problémáival, mint akinek a publicisztika élete, szenvedélye és sorsa. A szerkesztőségek hangulata, műhelytitka itt fogja meg örökre. Már Debrecenben megfogalmazza működésének ars poetikáját: az újságíró tolla legyen „védett és tiszta”. E rétegnek szerepet követel a társadalmi, kulturális élet irányításában, követeli a tehetség elismerését, társadalmi és anyagi megbecsülését. (A *Hét Bagoly* Józsiása ezek hiánya miatt szenved.) Nyilván ez a program is közelíti Budapestén Purjesz Lajoshoz, az Egyetértés, majd később a Világ szerkesztőjéhez, akinek nagy része volt a budapesti újságírók szociális mozgalmában, a betegpénztár, özvegy- és árvaalap megszervezésében. Ha kénytelen is volt sokszor olyan lapokba írni társadalmi kérdésekről – alkalmazkodó hangnemben –, mint az Előkelő Világ: harcolt a kiszolgáltatottság ellen. A jó ízlés követelményét a közíró számára sérthetetlennek tartja. A hírlapíró, a művész szálljon szembe a söntésből irányított közhangulattal. Amikor korának csillaga, Márkus Emília ilyen közhangulatnak engedve lép fel „ordinaré” darabban, korholó szavakkal feddi meg (*Szépasszony a Nemzeti Színházban*, Magyarország 1916). A függetlenségi és polgári demokrata újságíró feladatát mindvégig vállalta. Ez az ifjúkori zászló nem hanyatlott le kezében. Nem távolodott el az Egyetértés Kossuth-kultuszt ápoló szellemétől, sem az 1910-ben indult Világ eredeti radikális programjától. (E lapnak Ady éveken át munkatársa volt.) Ezért lett 1919 márciusában a Néplap szerkesz-

tője, és ítélte el a Tanácsköztársaság bukása után a tollfor-
gató kurzuslovagokat, akik „mohón ugranak rá a mutatkozó
korszak trapézhintájára” (*Író toll, Magyarország 1919*). Ezért
írta a háború után is cikkei zömét a kormányellenes Magyar-
országba, s lett később a baloldali Polgárnak, majd haláláig
az ellenzéki hangú *Reggelnek* közírójává. Publicisztikai ars
poetikája így vált valóra: „... Az igazi, értékes és emberi-
leg is érdemes hírlapíró . . . kitart az ifjúkori zászló mellett.”
(*Lélekbarang a bécsi fiatalember felett, Magyarország 1917*.)

A századforduló idején ifjúkori publicisztikájának patak-
vizeiben a jelen sodrása már összefut a múltba induló áram-
lásokkal. A valóságra figyelő Krúdy a milleniumi fények
káprázatában is látja a rongyos embereket és éhes gyerme-
keket, akik januárius havában az utcáról behúzódnak a nép-
konyhába, ahonnan „nem hallik úri füleink pusztájába kiál-
tó szavuk”. (*Hullatja levelét az idő vén fája, 1899*.) Észreve-
szí a tokaji szőlőművelés elhanyagoltságát (*Tokaj, 1910*.) Ír a
sorvasztó népbetegségekről, a mákonnyal itatott csecsemők-
ről (*Kis parasztygyerekekről, 1900*). Felismeri a látszatintézkedéseket:
a kultuszminiszter nem oldotta meg a nőkérdést,
„a társadalmi egyenjogúság továbbra is utópia marad”. (*Tár-
sadmalmi nő. Előkelő Világ 1899*.) Az arisztokrácia már nem
számít, elszegényedett, mint irodalmi téma sem érdekes töb-
bé (*Szegény arisztokrácia, 1895*). Március 15-én (1894) az év
minden hátralévő napjára ezt az ünnepet kívánja, mert a
képviselők csak ekkor nem csálnak meg, a szónok csak ek-
kor csókolózik össze velünk, „másnap elnéz fejünk felett”.
(*Mártius 15. 1894*.) E publicisztika valóságlátását az *Arany-
bánya* (1901) című regényének társadalombírálata tetőzi be.

A Debreceni Ellenőr fiatal segédszerkesztőjének cikkeibe
beszivárog azonban műltszemlélete. A vizsla riportter való-
ságszimatú munkája elakad, és riportjaiban megjelennek a
volt alispánok, a régi udvarházak és nemesek is. Ezek már

a századforduló novellái felé mutatnak, és bírálattal párosult nosztalgjáról vallanak. Tipikus példája *Egy magyar nemes és politikája* című riportja (1899). Vonaton találkozott a vármegye volt politikusával, és bármennyire anakronisztikusnak mutatja is gesztusait, szavait, végeredményben nem érezzük tisztázottnak, hogy jó világ vagy elmaradott világ volt-e az, amikor a beomlott vármegyei hidhoz még nem az állami mérnökök jártak ki, hanem a megyei ingeniör. Ugyanez a kettősség a korabeli novellisztikában: a kurta-nemesek világtól eltávolodás és hozzá közeledés egymásba játsása, lépteinek távozó és maradó tétovázása, az ironikus legyintés és a fájó szívre szorított kéz mozdulatainak keveredése. *A víg ember bús meséi* (1900) novelláskötete címében is jelzi, hogy ekkor még vegyül benne a jelent figyelő évődés és a múlt iránti nosztalgia. A koalíciós korszak már kezdte kedvét szegni, de még nem tette keserűvé; műveiben mintegy tíz éven át, 1900–1910-ig még tartani tudta a múlt és jelen arányait. Ez alatt az idő alatt viszont úgyszólván nem írt kifejezetten publicisztikai jellegű cikket: közéleti élményeinek anyaga ekkor még lényegében változtatás nélkül olvad be korabeli széprózájába. Vonatkozik ez nemcsak a század elején írt *Aranybánya*-ra, hanem az első évtized végén írt műveire is. *Andráscsik örököse* (1909) a józan Zsuzsanna. békés egyezséggel vet véget az ősi pörnek, csak azok szenvednek, akik az ősi jusshoz makacsul ragaszkodnak. *A régi szélkakasok* (1909): Bükkfalvi kapitány és Szentirmai bácsi avatag felfogásán is túlteszi magát a gondjaikra bízott Veronika, és nem az öregek elképzelt Grál lovaghoz megy feleségül. Az évtized második felében keletkezett középkori zsoldostörténeteiben, ifjúsági írásaiban és meséiben is egyensúlyban van az emlékező múlt a valósággal, a történelmi szituációkon és személyeken keresztül (Rákóczi, Kossuth). Amikor azonban az arány megbomlik,

mikor a múlt már elrejtethetetlenül tör a felszínre, mikor az író csak szépítő mélységeiben tudja nézni az egyre komorabb valóságot, amikor már előbukkan az önmagáról lehántott és külön életre serkenő képmás: Szindbád és Rezeda alakja, és szerelemtől szenvedve emlékező nők kórusa zúg körülötte – akkor már a világ teljes elmozdulása fenyeget, a reális talaj végérvényes elvesztése. Nem lehet többé csak a múlt kaleidoszkópján át nézni a világot, amely forradalmasodásával és a meginduló világháborúval különben is új alakot ölt.

A tizes években ezért, amikor érzi, hogy „remeg a föld lábaink alatt a felkerekedő ideáktól”, újból jelentkezik közéleti írásaival. Figyelmeztet arra, hogy most képtelenség elzárkózni „a jó társaságbeli ajtók” mögé. (*Őszre hajlik*, 1911.)

A megragadott valóságot azonban később újra elejti, de már nem úgy, hogy átmenetileg felhagy aktuális beszámolóival, hanem a publicisztikai élményanyagot – miután az újságcikkekben is megjelent – novellái és regényei mély rétegeibe süllyeszti. Ezt példázza a sok közül 1916 novemberében, Ferenc József halála alkalmával Bécsben írt cikksorozata (*Bécsi Levelek*, 1916) és „Bécsben, november végén 1916-ban” keltezett víziója, melyet az *Őszi utazások a Vörös postakocsin* elejére helyezett. Ferenc József császár haláláról közölt cikksorozatának reális, világos képei, erős Habsburgellenes kritikája a regényben átváltoznak Morvai úrral, a nyugalmazott udvari írnokkal való rejtélyes kalanddá, mely szintén a királysírboltban, a kapucinusok templomában fejeződik be. Mi adja a nyitját a publicisztikai realitás köddé foszlásának? A le nem gyűrhetőnek érzett külvilág hatalma, amely ellen hiába küldte panaszait.

Milyen egymásrautaltság és váltórendszer: a bethleni választásokról, majd a frankhamisításról írt cikkeinek visszafénye csillog az 1927-ben megjelent *Valakit elvisz az ördög*

c. regény egyes mozaikdarabjaiban. 1926 júliusában, a bethleni választások előestéjén írta a Reggelbe: „akadnak táz hiszékenyek, akik Bethlen állott vizét magasztalják, mint az élet új forrását, talán a lampionkereskedők, némely kiseleztezett egzisztenciák” (*Szent Teréz gyertyaöntői*, 1926). S kit látunk viszont a *Valakit elvisz az ördög* Alvinczi Eduardjában? A kérdéses részben Bethlent. A szónokló Alvinczi Eduard éppen választásról beszél. Tükre ez a Reggelben 1926. november 15-én írt cikkének: „Nem, semmi esetre az új képviselőválasztás jelképezi ezt a sorsfordulatot, amelynek elkövetkezésekor érdemes volna felhagyni a robinsonkodással, amely sorsfordulat eleven pezsdülést fecskendezne a lelógatott lábakba, a lekókadtt fejekbe, a tétlenül összekulcsolt kezekbe.” (*Flegma, Ponyatovszky.*) Alvinczi Eduard külsejében is: jellegzetes sasorrával Bethlent idézi.

Ismeretes a frankhamisítás történetéből, hogy Bethlen szerepét mint mosták tisztára, mint igyekeztek a királyi Kúria elmarasztaló ítélete ellenére, sőt éppen annak indokolásában nemzeti hőst faragni Nádosy főkapitányból. A közíró Krúdy mégis pálcát tört a Reggelben Nádosy felett. Az ügyet „bárgyú, infantilis kalandnak” minősítette (*Tresztyánszky*, 1926). A publicisza korholó hangja a regényben azonban felenged, s itt Nádosy főkapitány hamiskártyás figura: Kazáni kapitány képében jelenik meg, akit egyesek éppúgy pártolnak, mint élő mintáját. A frankhamisítás nemzetközi kihatásait is mérlegelő publicisza körültekinzése a regényben félálomba, bágyadt szatírába fordul.

Bethlent nemcsak a Reggelben támadta, hanem a Polgárban is, Vázsonyi Vilmos újságjában, aki az 1926-os választási harcban az ellenzéki Nemzeti Demokrata Polgári Párt elnöke és a parlamenti frankbizottság kisebbségi véleményének szerkesztője volt, s Bethlenék mulasztásait megállapította. A Polgárban írt Krúdy-cikkek (1924–1926) – köztük

két sorozat – ismét megmutatják, hogy írójuk a múlt és jelen határmezsgyéjén áll.

Az első sorozatnak, *A Pesti Polgár Naplójá*-nak nyitánya csak futólag említi a polgár háború utáni siralmas helyzetét, inkább e réteg múltjára tekint: az irigyelt, művelt, gazdag pesti adófizetőre, aki felszólalt a közgyűléseken. Nemcsak emlékezés ez, hanem az öntudat hangjának megszólaltatása is, amelyre a jelen nyomorúságai közt az érdekeit védő, ellenzéki tábornak szüksége van, hiszen a húszas években a polgárság már elveszítette korábbi radikalizmusát. Kétségtelen azonban, hogy nemcsak a bátorítás hangja szólt Krúdyból, hanem behatárolt osztályszemlélet, a múlt hamis illúziói mondatják vele: „Én, a pesti polgár voltam az országban az első.”

Az 1926-os képviselőházi választások közvetlen előkészítésének idejére esik a *Szent Terézia utcái* című sorozat. Megemlékezik Terézváros utcáiról. Aztán szokatlan és ironikus választási propagandába kezd. A háziurak, nagykereskedők göggyében, a becsületes, de kiszolgáltatott kisemberek magatartásában éppen azt méri fel, hogy mennyi nem demokrata van a kerületben, vagy olyan, akit kötöttségei a hatalmasokhoz fűznek. Az Andrássy úti libakereskedő szívesen szolgálja ki Láncki Leóékat. A nagy- és kispolgárság ellentétei a leghétköznapibb kérdésekben tárulnak fel, intim árnyalással, emberközelségbe hozva a kis szatócsok alakjait, akik tudják ugyan, hogy hova tartoznak, de viselkedésükben már alkalmazkodni kénytelenek. Így hajolt meg Krúdy a szomorú jelen előtt: e csendes, kissé lemondó hangulatú figyelésből azonban alig hét év múlva – amikor az ellenforradalom szorítása még erősebbé válik – szenvedélyes hang csap fel: „Maga a választás 10 év óta háború. Nem becsületes háború, hanem kalózkodás, támadása, védtelen, fegyvertelen utazókra” (*Alföldi levelek*). Krúdy élményei nemcsak úgy

érelődtek, hogy a múltó idő megmállasztotta erejüket, hanem úgy is, hogy holnapra még ellenállóbb, keményebb burkú lett a gyümölcs. A korra nemcsak publicisztikája reagál így: késői epikájában a valóság termékei kevésbé aszalódnak össze, és húsup erősebb lesz, mint aromájuk. (*Boldogult úrfi koromban*, 1928, *Az élet álom*, 1931.)

Publicisztikai cikkei egy részében Krúdyt a korélmények teljesen fogva tartják: az ellenforradalom alatti népnomor, majd a gazdasági világválság hatásától nem tud szabadulni. Szinte megállította homokóráját, melyen a múltat pergette. Kigyúló képzelete a napi eseményeket világítja át, érzelmi áradása e körül hullámzik, szinte gát emelkedik a régi idő elé. Így válnak témáivá az infláció, a lakbér-uzsora, a kereskedelmi élet pangása, a megfizethetetlen kórház, a drága temetés, a gyermekbíróóságok ijesztő tárgyalásai, a bélisták, a munkanélküliség, az elárverezett földek, az erőszakszervezet és a pénzügyi behajtó apparátus, melynek létszámát egyre növelik: „félelmetesebbnek ígérkezik a jövőendő finánca még a csendőrnél is.” (*A szemlésez és a sorsbarag*, A Reggel 1928.)

Ott pedig, ahol az élet napi jelenségeiből kiindulva mégis átszakadnak a múlttól elzáró gátak, ennek a múltnak szerepe más, mint epikus alkotásaiban. Az 1920-as évek könyvpiacának siralmas helyzetéről írva Gutenberg idejére néz vissza, de éppen nem azért, mert a múlt szebb és vonzóbb, hanem mert az időbeli távolság miatt még inkább szégyenletes, hogy a könyv itt Magyarországon 1921-ben is ritka madár, és ára olyan magas, mint volt akkor, mikor csak a fejedelmek, hercegek és rablóvezérek vehették meg. A Krúdy-novellákban, regényekben sokszor öncélúvá váló múlt a publicisztikában funkcióra talál, elveszti különálló szerepét, és árnyalva, elmélyítve a jelent: annak ábrázolását erősíti. Néhol pedig – egy-egy megrázó esemény alkalmá-

val – Krúdy egyenesen felejtteni igyekszik. A mindenható emlékezőst futó pillanatokra erejétől, trónjától megfosztotta. (*A hadifogolyhoz*, Magyarország 1920.)

A tűnő évek fordulójánál, ismétlődő szakaszainál, a szilveszteri búcsúzó, újévi, farsangi köszöntők alkalmával, az aratás, az Anna-bálok, szüretök idején különösen alkalma nyílna az emlékezésre, mégis a nosztalgiát sokszor itt váltja fel a legreálisabb hang. 1917 Péter-Pálkor, a beérett búza betakarításának országot mozgósító munkájánál figyelmeztet, hogy az álombeli Magyarország „úgy elmerült, mint a hal háttára tett sziget”. (*Jegyzet egy régi kalendáriumba*, Magyarország 1917.) 1919 januárja ébreszti rá, hogy a mulatós régi farsang „oly hazug, mint Hány János”. Szemléletváltozást jelent, hogy e kilátóknál is a mába néz. Pusztán az aktualitások iránt való hajlékonyságból nem változott volna meg nagy evésleírásainak szerepe sem, melyek lassan elszakadnak eredeti funkciójuktól, attól, hogy továbbra is egy régi világ és életforma rekvizítumai legyenek, az udvarházak hangulatának kellékei, az író naturális ecsetvonásai, életkedvének és asztalhoz szoruló bánatának rejtjeles üzenetei. Ilyen írásai – csak publicisztikájában – sajátos színváltozással a nép egyre rosszabbodó táplálkozási körülményeinek tanúi lesznek. 1930-ban, Disznóölő Tamás napján a *Szegény ember malaca* című cikkében nem az orja-levesek, a kitűnő saláták és fűszerek illatáról beszél, hanem a hasznos állatról, amely a munkanélküliség, a bizonytalanság közepett még viszonylag megnyugtatóan fizet. Az ilyen színváltozások azonban a felületen maradnak, és nem jutnak el odáig, hogy maradéktalanul a szociális helyzet vagy különösen az osztályellentétek kifejezői legyenek, mint a móríci evésleírások. Krúdy közéleti cikkeinek – témaválasztásukban, megoldáskeresésükben – vannak érintkező pontjai Móríczéval. 1915-ben mindketten észreveszik, hogy az egy-

kéző falvakban milyen ijesztő a helyzet: „az asszony meg- nézi az egykének nyugalomba helyezett bölcsőjét a padláson, és az asztalos új deszkával pótolja a bölcső oldalát” – mondja Krúdy (*Napszállat után egy magyar faluban*, 1915.) Már 1915 márciusától kezdve ostorozza a háborús pénzembereket, hadseregszállítókat, akiknek „fiai a legjobb bundákban és idegen cégnél varratják csizmájukat”, míg a katonáknak papírbakancsokat szállítanak (*A háromszoknyás lányok*, Magyarország 1915). Móricz a Szegény emberekben vonta felelősségre azokat, akik háborúba sodor- ták az országot. Krúdy is az őszirózsás forradalom előtt tette meg ezt a lépést. „Azt hiszik, hogy senkinek sem kell vezekelni, méltán megbűnhődni négy esztendő tenger köny- nyéért, egct hasogató fájdalomáért, nemzetpusztító politiká- jáért” (*A bonleányhoz*, 1918).

Az őszirózsás forradalom társadalmi, politikai előfeltéte- leinek érlelődéséről Krúdy több cikkében számol be. 1918 januárjában a hideglelős ország megmentését, a kiutat „a néphullámtól” várja, „amelytől azelőtt rettegtünk”. (*A ma- gányosok*, 1918.) Ugyanekkor figyelme Károlyi Mihály felé fordul, „aki a holnap vagy a jövő negyedóra, vo- nat, amelynek zúgását már halljuk a tájon”. (*Károlyi*, 1918. január.) A forradalom kirobbantásának körülményeiről írt cikkei hű képet adnak a történelmi eseményekről, szinte forrástanulmányok. Világosan látja a forradalom szakaszait is, érzi – ha egyenlőre még bizonyos félelemmel is –, hogy a polgári forradalmat felváltja egy új. A forradalom vajú- dásának, születésének és fejlődésének leírásában lényeglátó Krúdy azonban a megszületett forradalom olyan jelentős kérdését, mint a népek testvérisége, a nemzetiségek egymásra találása – nem látta meg. Mi az oka ennek? Hiszen Krúdy publicisztikájától nem volt idegen a parasztság és munkásság egyes problémáinak ábrázolása. A parasztkérdésről már

1900-ban írt a szabolcsi mozgalmakkal kapcsolatban, melyet az Ungvárról kivezényelt katonaság fojtott el. Szomorú és mérges magyar parasztot állít itt elénk, aki keserű „a szegénység mián” (*Huncut paraszt buncutkodásai*, Magyar Szemle 1900). 1916 nyarán szól arról, hogy a magyar föld gazdát fog cserélni. (*Mézeskalács*, 1916.) Naivan hitte, hogy a parlament rövidesen megvalósítja a földreformot. A munkásokról is írt már publicisztikájában, 1914 júniusában az angol nők sztrájkjáról és 1917 júniusában a háború kitörése előtti tüntetésekről, „mindennapos gerilla-harcokról” Budapest utcáin (*A rajzó lomb*, 1917). A munkásság nemzetközi jelszavai a kápolnai földosztásnál azonban legfeljebb a korábbi rendőrtilalmak emlékét idézték fel benne. Még inkább gátolta a múlt a nemzetiségi kérdés helyes megítélésében. Atyáskodó, patriarkális szemléletnél rekedt meg, amelytől teljesen idegen volt a nagy szintézis: „Dunának, Olt-nak egy a hangja”. A hadifoglyoknak, oroszoknak s magyaroknak legfeljebb a szenvedéseit vette észre. Még a szabadságharcot oly sokszor és oly mélyen idéző írásaiban is úgy szól a románról, a lengyelről, a szlovákról, hogy azok csak szolgálják urukat, a magyart. *A Ruszin Krajna kis tükré*-ben (1919) a ruszinokkal együttérző minden rokonszenve mellett is érződik ez a „felsőbbbségi tudat”. 1919 tavaszán a *Febérvári Könyv*-ben széles skálán mutatja ugyan be a bukott földesúri osztály kapkodását, ellenállását és riadt menekülését, megjuhászkodását és görcsös bizakodását, de a városi munkásság és parasztság küzdelmének, örömének ábrázolása már sokkal halványabb. Szemléletének ezek a hibái mindvégig kiütkeznek, pedig a Tanácsköztársasággal együttérett, és eredményei hatására hirdette: „*Új történelmet kell írni*”. (1919.)

A bukás után – mint Móricz – Krúdy sem tagadta meg soha a forradalmat: az *Összeesküvő virágok*, című cikké-

ben a Reggel (1923) a vörös szegfűről úgy emlékezett meg, hogy az „nemrégiben még százezrek mellől fakasztotta fel ama francia eredetű indulót”. A forradalom emlékének tiszteltbentartása azonban nem jelentette, hogy később a munkás-megmozdulások iránt mindig következetes magatartást is tanúsítson. Az 1923-as mozdonyvezetői sztrájjal még szimpatizál, azt a sántító Gondnak számlájára írja (*Elöl megy a masiniszta*, Magyarország 1923), a bányász sztrájkok idején azonban hallgat, és az 1927-es bécsi munkásmegmozdulást a város házi pörpatvarának, „balgatagságnak” tartja. Nem a munkásmozgalmak eredményeitől várja tehát a jövőt, de érzi, hogy a világnak meg kell változnia, „valamely egészen új korszak, akár a vízözön, következik a huszadik században az emberiségre” – ahogy a Reggelben közölt utolsó cikkében írja. (*Régi Magyarország csemegéje*, 1933. márc. 27.)

A bűnözések okainak társadalmi gyökereit Krúdy a háborús évektől kezdve hírlapi cikkeiben mind jobban kitapintja. Ebben is közeledik a Móricz-írásokhoz (Tiszazugi méregkeverők). A Mágán Elzát törbe ejtő péklegény (*Pesti levelek*, 1914) és a cinkotai bádogos gyilkosságainak (*Egy cinkotai polgár kalandja*, Magyarország 1916) leírásában még inkább a humánus borzadása mutatkozik, a szenvedély romboló erejének pusztítása, de egyre mélyebbre nyúl. 1924-ben Molnár-Tóth szadizmusát, aki a rákosszentmihályi ház tulajdonosnőjét és lakóit ölte meg, visszavezeti a kiáltó lakásnyomorra, az általános otthontalanságra, a féktelen lakbérzúszorára (*Ház Rákosszentmihályon*, 1924).

Együttérző figyelve gyakran akadt meg a kisembereken, a rikkancson, akinek koporsójánál búcsút mondott, a cselédlányon, akinek esküvőjén násznagyi szerepet vállalt, a borbélyon, a trafikoson, a szürkeszoknyás boldogtalan telefonoskisasszonyokon, tanítónőkön. Ők mindnyájan – az író álomlátó életében – a mindennapi valóság voltak. Novellái-

ban és regényeiben azonban ezek a figurák a társadalmi kérdésektől sokkal elvonatkoztatottabb, függetlenebb életet élnek, mint publicisztikájában. A *Boldogult úrfi koromban* borbélyát, aki a Stefánia úton sétálgat, a korábbi randevúk bárójának hiszi a kis hercegnő: Sibill. Az újságcikk borbélyá viszont nekigyürkőzve dolgozik, a fogatlan hordár komoran teljesíti üzleti megbízatását a tőzsdei élet forgatagában, dolgozik munkásember a lisztesmolnár, akinek mestersége Magyarország jövődjét jelenti. (A *molnárhoz*, 1921.) Az ilyen kis rajzokban sokszor korkérdések ábrázolásáig jut el. Éppen úgy, mint azokban a publicisztikai írásaiban, melyekben a társadalmi történéseket a legszemélyesebb élmények vetületében mutatja. A nagy válságról hoznak üzeneteket a cigányprímás aggodalmai, akit zene közben bandájának megélnéte érdekel. Mi lesz a klarinétos várandós feleségével? (Béla a *Griffben*, 1930.) – Gazdasági tanulmányoknál többet mond a sóhaj, amivel tudomásul veszi, hogy a menyasszonyi csokorra se telik (*Menyasszonyi csokor*, 1923), és hogy a hőembernek sem jut már fejfedő. (A *hőemberhez*, Magyarország 1921.)

1931 januárjában kezdi meg Krúdy A Reggelben az *Alföldi Levelek* sorozatát, és adja közre haláláig (1933). Ezekben az években, a világgazdasági válság idején, az ipari válság mind jobban összefonódott a mezőgazdasági válsággal, ami az agrár-Magyarországon különösen pusztító hatású volt. A válság levezetésének kísérlete a fasizmus eszközeivel történt. A fasizmus ellen hazánkban is radikalizálódtak a haladó írók, ezért erősödik Krúdy hangja is. A *Levelekben* kritikája élesen szól, stílusában is feltűnő a tömörebb mondatok feszültsége. Ezeknek az írásoknak, melyeket Alföldi remete álneven adott ki, szokatlanul támadó, leleplező élük van.

A húszas évek újságcikkeinek egyes gondolatai új kön-

többen jelennek meg itt, nyersebb erővel, őszintébben. 1926-ban, a bethleni választások idején gyors helyesléssel írt a közömbösségről, melyet a szavazáskor a „magányosok” tanúsítottak. (*Flegma Ponyatovszky*, 1926.) A *Levelek*-ben ezt a kérdést már a nép oldaláról veti fel: „Az istenadta nép a mezőn dolgozik, és kisebb gondja is nagyobb annál: ki a vivat?”. A rokon gondolatokon kívül személyi körülményekre való utalás (Lázár Miklóshoz, a tokaji ellenzéki képviselőhöz fűződő barátsága stb.), a szokott forma: Levél a szerkesztőhöz, továbbá egyes nyelvi fordulatok is kétségtelenné teszik Krúdy szerzőségét. Döntően Krúdy mellett szól végül a levélsorozat egy-egy futó rezignációja, keseredett mosolya.

Jól látja a *Levelek*-ben a Bethlen-korszak fasiszta jellegét. Az eddigi rendszer „utolsó tíz évének legjellemzőbb politikai karaktervonása – állapítja meg – a magyar nemzet megrendszabályozása”. Céltudatosan berendezkedett centralizmusnak nevezi, ahol eleve számolnak azzal, hogy „a társadalom túlnyomó többsége megbízhatatlan”. Ezért építik ki „a szellem mozgási képességének bilincshálózatát”, ezért uralkodik a szertelen durvaság, a vasvessző, aminek „súlya alatt lett az emberből gép”. Jól látja, hogy a kormányzat álparlamentarizmussal és látszat-ellenzékkel leplezi igazi arcát. Az ellenzék is csak „mandatumbiztosító részvénytársaság”, eleve lemond arról az ígényről, hogy programját megvalósítva, a kormányt megbuktassa. Krúdy bírálja a vidéken rendszeresített nyílt szavazást, s a parlamenti válság gyökereit abban látja, hogy „a képviselőválasztásokon a nép akarata legtöbbször mellékes, és hogy az a képviselő, akit nem a nép választott, ritkán képviseli a népet”. Előtérbe kerül a vidék, a falu. A porta udvarán hadonászó, gyulladt-szemű végrehajtót figyel: „félelmes, könyörtelen, süket balsors kódéba merültek a magyar falvak”. Kiutat nem talál,

de felismeri, hogy a kibontakozást kereső kísérletek belpolitikailag és nemzetközi síkon is (Tardieu-terv) csak „equilibrista mutatványok”, amelyek az orvoslás pozitív módszereit nem jelölik meg. Még mindég bízott az uralkodó osztályokban: reformok szükségét hangsúlyozta, félt a népben feltámadó csalódottság, kijátszottság érzésétől. E negatívumok ellenére az *Alföldi levelek* egyéni, bátor hangon szolgálják a haladást, sokszor a móríci problémafelvetés erejével.

Szépprózájának stílusa legszebb virágait akkor bontja ki, amikor a szirmok őszi fényben csillognak, mikor a szerelem tövisei között feslenek ki, és illatuk akkor legbódítóbb, mikor leszáll az alkonyat, az elmúlás órája. A napilapok beszámolóiban másutt nő a lírai hevület: a bánat, harag, elkeseredés, gyűlölet érzéseinél. Ám ha az újságcikkek stílusának tüze sokszor csak parázslani látszik, ott ahol a szépprózáé lángol, e parázslás felett forróbb a levegő, mert izzásának életanyaga van. Az elesett hadnagy utolsó gondolatainak láncsora ezrek kialvó tudatának idézésével döbbenetes kép a háború harmadik hónapjának elején. (*Szeptemberi alkonyat*, 1914.) Az élet ereje teszi tehát koncentráltabbá a publicisztikai stílust, amelynek szűkebbre vont tartását ostromolják ugyan a szépprózából ismert jelzőhalmazások, megduzzasztott mellérendelések, hangulathullámok, de mégsem lazítják fel. Ellenben a stílus logikai és érzelmi telítettsége meggyőző erőt ad a társadalmi mondanivalónak.

Krúdy érezte publicisztikai írásainak jelentőségét. Szerényen utalt erre az *Alföldi levelek*-ben is: „A gyenge kis rügy áttöri a legerősebb fa kérgét, a fűszál vékony gyökere megrepesztí a sziklát.”